

DALIA MARIJA STANČIENĖ

Klaipėdos universitetas

XIII A. SCHOLASTINIS DISKURSAS „DE AETERNITATE MUNDI“: BOECIJAUS DAKIEČIO RACIONALIZMAS

Scholastic Discourse „De Aeternitate Mundi“ in the 13th Century:
Rationalism of Boethius of Dacia

SUMMARY

The article analyzes the critical scholastic discourse concerning fundamental questions on metaphysics and Weltanschauung. In the 13th century, the discourse was focused on the concept of creation as methodological basis for philosophical and theological conceptions. In 1270, the Bishop of Paris Etienne Tempier issued the condemnation of thirteen heretical theses forbidding their propagation. The condemnation strengthened positions of Augustinism in philosophy and theology. One of the authors of the condemnation was Franciscan friar John Peckham who was convinced that Augustinism and Aristotelianism are incompatible. He attacked the metaphysics of Thomas Aquinas accusing him of accepting the Averroist teaching on the unity of forms. The condemnation enkindled the confrontation between Franciscans and Dominicans in considering and evaluating Greek and Arab philosophical heritage. Franciscans regarded as erroneous the attempts of Dominicans to Christianize Aristotle's teaching. Boethius of Dacia published the treatise *De Aeternitate Mundi* in which he tried to prove that there is no contradiction between philosophy and religion. By doing this he tried to rehabilitate the members of Art faculty accused of the distortion of Christian teaching. The controversy concerning the eternity of the world exposed the noetic influence of Neo-Platonic Peripatetism on the elaboration of theological and philosophical concepts of creationism.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojamas brandžiųjų viduramžių diskursas dėl principinių metafizinių ir pasaulėžiūrinių klausimų, nulėmęs vidinius scholastikos prieštaravimus. Paradigminę vietą šiame diskurse užėmė kreacionizmo teorija, kuri metodologiniu pagrindu padėjo filosofinėms ir teologinėms koncepcijoms. 1270 m.

RAKTAŽODŽIAI: Boecijus Dakietis, pasaulio amžinumas, augustinizmas, aristotelizmas, averoizmas.

KEY WORDS: Boethius of Dacia, eternity of the world, augustinism, aristotelianism, averroism.

Paryžiaus vyskupo Etjeno Tempjė potvarkis, draudžiantis skelbti trylika klaidingų teiginių, įtvirtino augustinizmo nuostatas filosofijoje ir teologijoje. Potvarkį padėjo rengti pranciškonas Jonas Pekhamas, kuris skelbė augustinizmo ir aristotelizmo mokymų nesuderinamumą. Jis pradėjo kovą prieš Tomo Akviniečio metafizikos koncepciją – kaltino jį perėmus iš averoistų mokymą apie formų vienovę. Potvarkio paskelbimas Paryžiaus universitete supriešino pranciškonų ir dominikonų teologus vertinant filosofinius graikų ir arabų traktatus. Klaidingi teiginiai buvo siejami su dominikonų bandymu sukrikščioninti Aristotelio mokymą. Siekdamas reabilituoti Menų fakulteto magistrus, kurie buvo apkaltinti krikščioniško mokymo iškraipymu, Boecijus Dakietis paskelbė traktatą *Apie pasaulio amžinumą*, kurio pagrindinė intencija buvo įrodyti, kad filosofija ir religija viena kitai neprieštarauja. Ginčai dėl pasaulio amžinumo sampratos atskleidė neoplatoniško peripatetizmo noetikos įtaką kuriant naujas kreacionizmo teologines ir filosofines koncepcijas.

ĮVADAS

Boecijaus Dakiečio (*lot.* Boetius de Dacia, Boethius Dacus, ~1230–~1284) asmeniu ir darbais medievistai susidomėjo XIX a. pabaigoje, kai istorikas Jean-Bartélémy Hauréau (1812–1896) atrado du jo manuskriptus, skirtus Aristotelio *Topikai* (*Quaestiones magistri super libros Topi-corum*) ir Prisciano gramatikai (*Modi significandi sive Quaestiones super Priscianum Maiorem*). 1886 ir 1888 m. Hauréau publikavo pirmuosius straipsnius apie Boecijų Dakietį ir, pasak Pierre Mandonnet OP (1858–1936), naujai traktavo XIII a. įvykius¹. Vis dėlto iki pat šių dienų faktinių duomenų apie Boecijaus Dakiečio gyvenimą istorikai randa nedaug.

Tikriausiai neapsiriksime teigdami, kad pirmasis Boecijaus Dakiečio vardą išgarsino Paryžiaus vyskupas Etjenas (Steponas) Tempjė (*pranc.* Étienne Tempier, Stéphane d'Orléans, *lot.* Stephanus Aurelianensis, Stephanus Parisiensis, ~1210–1268–1279), 1277 m. kovo 7 d. paskelbęs *Syllabus*², kurio antraštėje pažymėjo, jog Šventojo Rašto daktarų konsiliumas pasmerkė Sigero Brabantiečio (*lot.* Sigerus de Brabantia, ~1235/40–~1281/84), Boecijaus Dakiečio ir kitų 219 teiginių, neatitinkančių krikščioniškojo mokymo³.

Nenurimstant aistroms dėl Bažnyčios cenzūros, po dvidešimties metų vėl buvo prisimintas Boecijus Dakietis. Jo vardą pagarsino Raimundas Lulijus (*lot.* Raimundus Lullus, ~1232/5–~1315), 1297–1278 m. apie pasmerktųjų teiginių paplitimą ir jų žalą parašęs traktatą, kurį pavadino *Declaratio Raimundi per modum dialogi edita contra aliquorum philosophorum et eorum sequacium opiniones erroneas et damnatas a venerabili patre et domino episcopo Parisiensi* (*Raimundo paaiškinimai, parašyti dialogo forma, nukreipti prieš melagingas kai kurių filosofų ir jų pasekėjų nuomones, pasmerktas garbingojo tėvo ir Paryžiaus vyskupo*) ir pridėjo paantraštę *Liber contra errores Boetii et Sigerii* (*Knyga prieš Boecijaus ir Sigerio paklydimus*)⁴.

Prancūzų filosofas Ernestas Renanas⁵ (*pranc.* Joseph Ernest Renan, 1823–1892) pastebėjo, kad vyskupo Tempjė pasmerkti teiginiai priklauso tiems patiems *lotynų averoistams*, kuriuos Tomas Akvinietis (*lot.* Thomas Aquinas, šv. 1224/5–1274) užsipuolė traktate *Apie intelekto vienovę prieš averoistus*⁶. XIX a. Bažnyčios mokyme vyravo tomistinės idėjos, todėl tokia Renano pozicija galutinai įtvirtino nei-giamą požiūrį į *lotynų averoistus*, prie

kurių buvo priskiriamas ir Boecijus Dakietis. Teologai, filosofai ir istorikai, veikiami tokios nuostatos, ignoravo ir neanalizavo lotynų averoistų darbų. Susidomėjimas lotyniškojo averoizmo ištaikomis, Paryžiaus menų fakulteto dėstytojais ir jų darbais kilo po to, kai Hauréau pateikė naują viduramžių universitetinės krizės interpretaciją ir išspausdino kelis straipsnius apie Boecijų Dakietį.

1924 m. vokiečių medievistas Martinas Grabmannas (1875–1949) atrado dar du naujus Boecijaus Dakiečio traktatus – *Apie aukščiausiąjį gėrį (De summo bono)* ir *Apie sapnus (De somniis)* – bei juos publikavo. 1954 m. vengrų mokslininkas Géza Sajó Budapešto archyvuose aptiko Boecijaus Dakiečio traktatą *Apie pasaulio amžinumą (De aeternitate mundi)*⁷, kurį paskelbė ir parašė komentarus, teigdamas, kad jame neradęs averoistinių idėjų.

Sajó tyrimai ir išvados, pasak François-Xaviero Putallazo ir Ruedi Imbacho, tarp mokslininkų sukėlė aršų disputą. Šiame dispute aktyviai dalyvavo filosofijos istorikai Armandas A. Maureris (1955), Etienne'as Gilsonas (1955), Fernandas van Steenberghenas (1956), Pierre'as Michaud-Quantinas (1956) ir pritarė Sajó nuomonei, kad „Boecijaus tekste nėra jokio pėdsako dvigubos tiesos, kurios preciziškai buvo vengiama.“⁸ Taip buvo išteisintas Boecijus Dakietis, pripažįstant, kad iki pat XX a. filosofai ir teologai nepagrįstai jį vadino *lotynų averoistu* ir iškreiptai formavo jo, kaip *dvigubos tiesos* šalininko, įvaizdį.

Vienas pirmųjų *dvigubos tiesos* mito atskleidėjų ir kritikų buvo Tomas Akvinitis. Traktate *Apie intelekto vienovę prieš averoistus*, smerkdamas Averojaus ir jo

sekėjų teorijas, jis pabrėžė, kad jos yra melagingos ir klaidingos⁹. *Dvigubos tiesos* melas, pasak Tomo Akvinniečio, akivaizdžiai išryškėja averoistiniame teiginyje „*Protu sprendžiu, kad intelektas skaičiumi būtina yra vienas, tačiau tikėjimu stipriai laikaisi priešingo požiūrio.*“¹⁰ Toks ir panašūs teiginiai jį privertė susirūpinti krikščionių tikėjimui reiškiamą nepagarbą. Piktindamasis sąmoningu krikščionių klaidinimu įvedant į teologiją prieštaraujančius logikai argumentus, Tomas Akvinitis tokį elgesį vadina averoistų akiplėšiškumu, tvirtindamas, kad „jam [Sigerui Brabantiečiui] netrūksta didžiulio lengvabūdiškumo išdrįsti diskutuoti apie tuos dalykus, kurie priklauso ne filosofijai, o vien tikėjimui.“¹¹

Pasak Alaino de Liberos, Tomo Akvinniečio kritika pasinaudojo istorikai, įtvirtindami sąvoką *lotyniškasis averoizmas*, arba *scholastinis averoizmas*, kuri nėra istorinis faktas: „*Averoistai* yra ne tiek filologijos, kiek Ernesto Renano gėnėjus išradimas. Iš tikrųjų Renanas savo veikale *Averojus ir averoistai* sudėstė elementus istorijos, kuri išliko būtent todėl, kad iš pat pradžių buvo romantikos nuspalvinta. [...] Tai jis iškėlė į dienos šviesą *averoistus*, mokinius filosofo, Averojaus – Ibn Rušdo, – kurio niekas neskaitė, bet kurio vien vardo nuo pat viduramžių užteko įkvėpti baimei – baimei, išsyk apėmusiai saujelę *artistų*, susiskirsčiusių kohortomis, jeigu ne gaujomis, ir be paliovos klajojančių istorikų sąmonėje su keiksmiais lūpose ir *dviguba tiesa* rankose.“¹² Taigi tokia pozicija ilgą laiką sustabdė filosofų ir istorikų domėjimąsi Paryžiaus menų fakulteto dėstytojų koncepcijomis, jų traktatais bei tik-

rosiomis XIII a. universitetinės krizės priežastimis.

Paskelbus, kad Boecijus Dakietis nepriklausė *dvigubos tiesos* atstovams, buvo pradėta tyrinėti ne tik jo darbus, bet ir jo biografija. Boecijaus Dakiečio švediška kilmė ir priklausomybė dominikonų ordinui dažniausiai aiškinama Bažnyčios archyvuose išlikusiu įrašu, kad 1283 m. popiežiaus kurijoje Orviete lankėsi švedas, vardu Boecijus¹³. Tuo laikotarpiu Šiaurės Europos dominikonų vienuolynai, buvę Danijos, Norvegijos ir Švedijos žemėse, priklausė vienai ordino provincijai, lotyniškai vadinamai *Provincia Dacia* (viduramžiais lot. Dacia buvo tapatinama su Danija), todėl Boecijus Dakietis vienu medievistų kildinamas iš Danijos, kitų – iš Švedijos¹⁴.

Boecijaus Dakiečio priklausomybę dominikonų ordinui patvirtina XV a. dominikonų kronikininko Jeano Meyerio sudarytas visų buvusių ir esančių ordino teologijos daktarų sąrašas, kuriame figūruoja *Boecius Dacus*¹⁵. Mandonnet tokia priklausomybe abejoja, teigdamas, kad toks įrašas yra klaidingas, nes labai tiksliai ir preciziškame ordino kataloge, kurį XIV a. sudarė dominikonas inkvizitorius ir teologijos daktaras Bernardas Guidonis (1261/2–1331), tokio vardo nėra¹⁶. Be to, Mandonnet mano, kad dominikonų kataloge įrašytas traktatų autorius Boecijus Dakietis yra ne tas pats asmuo, kurį 1277 m. kovo mėn. 7 d. pa-

skelbtame *Syllabus* turi omeny Paryžiaus vyskupas Steponas Etjenas Tempjė.

Boecijų Dakietį bandyta tapatinti ir su 1483 m. anonimino dominikonų kronikininko iš Kelno pateiktoje Alberto Didžiojo biografijoje minimu vyskupu *Boetius Roschildensis in Dacia*¹⁷, tačiau Erikke Wedel-Jarlsbergas, tyrinėjęs Danijos, Švedijos ir Norvegijos dominikonų istoriją, teigia, kad tokio vyskupo tarp Alberto Didžiojo amžininkų *Dacia* provincijoje nebuvo¹⁸.

Boecijus Dakietis studijas Paryžiaus universiteto Menų fakultete, kuriam vadovavo Sigeras Brabantietis, pradėjo apie 1250 m. ir studijavo dešimt metų. 1260 m. jis, kaip filosofijos magistras, tapo dėstytoju. Tiksliai nėra žinoma, kiek metų Boecijus Dakietis dėstė: vieni istorikai teigia, kad jis universitetą paliko dar prieš paskelbiant *Syllabus*, apie 1272–1275 m., kiti – po 1277 m. pasmerkimo. Pasak Appolonovo, teisingesnė nuomonė, kad jis 1272–1275 m. paliko universitetą, nes Boecijaus Dakiečio pavardės nebuvo tarp dėstytojų, kuriuos Prancūzijos inkvizitorius Simonas du Valis (*pranc.* Simon du Val) kvietė pasiaiškinti dėl eretiškų teiginių. Be to, Appolonovas pažymi, kad popiežiaus Orvieto kurijos dokumentuose neužfiksuotas Boecijaus Dakiečio apsilankymas kartu su Sigeru Brabantiečiu¹⁹, nors Mandonnet į tokius teiginius žiūri rezervuotai²⁰.

GINČAI DĖL KLAIDINGŲ TEIGINIŲ

1270 m. gruodžio 10 d. vyskupas Tempjė paskelbė potvarkį, draudžiantį skelbti trylika klaidingų teiginių²¹, omeny turėdamas Menų fakulteto studijų

programas. Be to, potvarkiu netiesiogiai buvo patvirtinta, kad filosofijoje ir teologijoje privalu laikytis augustinizmo nuostatų, kurios neigia racionalistines

aristotelizmo ir lotyniškojo averoizmo tendencijas. Po kelių dienų šis potvarkis buvo pagarsintas neeiliniame visuotiniame Paryžiaus universiteto dėstytojų susirinkime. Menų fakulteto magistrai buvo apkaltinti krikščioniškojo mokymo iškraipymu. Tokia įvykių eiga rodo, kad XIII a. pradžioje į įvairias mokslo sritis vis labiau skverbėsi Aristotelio idėjos. Augustinizmas pamažu ėmė prarasti vyraujančias pozicijas, todėl jo šalininkai griebėsi kraštutinių priemonių siekdami studijų sistemą gražinti prie Platono ir šv. Augustino mokymo²².

Draudžiamieji teiginiai apima platų filosofijos ir teologijos problemų spektrą: intelekto vienovės visiems žmonėms, žmogaus prigimties ir kilmės, dangaus kūnų poveikio žmogui ir gamtai, pasaulio amžinumo ir Dievo galybės klausimus. Paskelbus šiuos teiginius, išplieskė aršūs ginčai tarp Menų fakulteto magistrų ir teologų. Atskirais klausimais buvo rašomi traktatai, skelbiami vieši disputai, nesutariama dėl filosofinių ir teologinių koncepcijų.

Kova dėl principinių metafizinių ir pasaulėžiūrinių klausimų tapo neatskiriama brandžiųjų viduramžių kultūros dalimi, nulėmusia vidinius scholastikos prieštaravimus. Paryžiaus universitete dviejų neturtą šlovinančių ordinų atstovai, pranciškonai ir dominikonai, stojo į priešingas barikadų puses vertindami filosofinius graikų-arabų traktatus. Svarbią paradigminę vietą šiame diskurse užėmė pasaulio sukūrimo teorija, kuri buvo metodologinis pagrindas filosofinėms ir teologinėms koncepcijoms grįsti, atskleisti Dievo santykį su pasauliu.

Polemika dėl smerktino teiginio, kad *pasaulis amžinas*²³, atsispindi ~1270–1271 m.

pasirodžiusiuose universiteto magistrų Boecijaus Dakiečio *Apie pasaulio amžinumą* (*De aeternitate mundi*), pranciškono Jono Pekhamo (*lot. Joannis Peckham, ~1225/30–1292*) *Klausimai apie pasaulio amžinumą* (*Quaestiones de aeternitate mundi*), dominikono Tomo Akviniečio *Apie pasaulio amžinumą* su paantrašte *Prieš prieštaraujančius* (*Contra murmurantes*) ir 1272 m. Sigero Brabantiečio *Traktatas apie pasaulio amžinumą* (*Tractatus de aeternitate mundi*) darbuose. Tiesa, dar 1267 m. pranciškonų ordino generolas Bonaventūras (tikroji pavardė Jonas Fidanca, *it. Giovanni Fidanca, 1221–1274*) gavėnios konferencijoje diskutavo šia tema. Jis nesumenkino graikų filosofų kosmologijos, bet pažymėjo, kad Aristotelio teiginys, jog pasaulis amžinas, liečia tik gamtos tvarką, o ne teologinius dalykus²⁴.

Aršią kovą prieš dominikonų bandymus sukrikščioninti Aristotelio mokymą pradėjo Jonas Pekhamas kritikuodamas Tomo Akviniečio metafizikos koncepciją. Studijuodamas Paryžiaus universitete, jis lankė Bonaventūro paskaitas ir perėmė jo idėjas, tapo Roberto Grossetesto (~1175–1253) ir Aleksandro Hališkio (*angl. Alexander of Hales, ~1185–1245*) pranciškoniškos teologinės-filosofinės mokyklos tradicijų propaguotoju ir gynėju. 1270 m. Pekhamas padėjo vyskupui Tempjė parengti potvarkį dėl draudžiamų teiginių, kuriame įtvirtino augustinišką nuostatą, kad pasaulis Dievo valia sukurtas iš nieko. Viešas tokios pozicijos paskelbimas reiškė, jog visi teiginiai, bandantys ginti aristotelišką pasaulėvaizdį, taip ir pasaulio amžinumo idėją, bus priimti kaip prieštaraujantys Dievo visuotinumui doktrinai.

Griežtai nusistatęs prieš aristotelinės filosofijos taikymą krikščionybėje, Pekhamas 1270 m. viešame Paryžiaus universiteto *Quodlibet* dispute (*Disputationes quodlibetales*), norėdamas išprovokuoti Tomą Akvinietį, paprašė jį svarstyti žmogaus substancinės formos vienovės klausimą²⁵. Šia tema pranciškonų ir dominikonų pozicijos skyrėsi, o Tomas Akvinietis buvo užsitraukęs vyskupo Tempjė nemalonę už bandymus teologijoje taikyti Aristotelio metafiziką. 1270 m. nutarime tarp 13 smerktinų averoistinių teiginių keli priklausė ir Tomui Akviniėčiui, nors jo vardas konkrečiai nebuvo minimas.

Pekhamas prisilaikė Bonaventūro formų pliuralizmo sampratos, todėl Aristotelio mokymu paremtą Tomo Akviniėčio koncepciją, kad forma nulemia būtį, skelbė eretiška. Iš anksto žinodamas Akviniėčio nuostatą ir matydamas jo populiarumą tarp jaunųjų dominikonų Oksfordo mokykloje, Pekhamas norėjo pademonstruoti augustinės-bonaventūriškos tradicijos pranašumą prieš bet kokią aristotelinės filosofijos raišką. Konservatoriškai mąstantiems teologams Tomo Akviniėčio novatoriškumas buvo nepriimtinas, todėl jo buvo paprašyta pakoreguoti žmogaus sielos intelektualinės formos substancinio unikalumo sampratą²⁶.

Pekhamas skelbė augustinizmo ir aristotelizmo mokymų nesuderinamumą, Averojų apibūdino kaip *kenksmingą eretiką*, kaltino Tomą Akvinietį iš averoistų perėmus mokymą apie formų vienovę, teigė, kad neįmanoma įrodyti pasaulio amžinumo. Traktatą *Klausimai apie pasaulio amžinumą* jis pradeda sakiniu: „Ar kas nors galėjo būti sėkmingai padarytas iš nieko vienas paskui kitą“²⁷ ir pateikia neigiamus argumentus. Pekha-

mas buvo tvirtai įsitikinęs, kad pasaulis yra laikinas, kad jo kūrimas nevyksta per tarpininkus ir amžinai.

Pekhamas buvo kritiškai nusiteikęs Tomo Akviniėčio atžvilgiu visą gyvenimą. Tai liudija ir tai, kad būdamas Kenterberio arkivyskupu, jis 1284 m. ir 1286 m. iš naujo pasmerkė tomistinius teiginius, kuriuos 1282 m., kaip klaidingus, oficialiai patvirtino generalinė pranciškonų kapitula Strasbūre²⁸. Tuo tarpu dominikonų ordinas oficialiai aprobavo tomizmą kaip teisingą mokymą. Pranciškonų išpuoliai prieš tomizmą sumažėjo tik tada, kai 1323 m. šv. Tomas buvo kanonizuotas ir 1325 m. Paryžiaus vyskupas atšaukė cenzūrą pasmerktiems tomistiniams teiginiams.

Tomas Akvinietis ginčė dėl pasaulio amžinumo skelbė, kad klausimo esmė ne tai, ar pasaulis Dievo sukurtas, ar egzistavo amžinai, nes apie tai pasakyta Šventajame Rašte: „Pradžioje Dievas sukūrė dangų ir žemę“ (Pr 1, 1), bet tai, jog „jei manoma, kad kas nors buvo visada, bet viso jo turinio priežastis yra Dievas, tai reikia išsiaiškinti, ar šios pažiūros galima laikyti.“²⁹ 1270 m. debatuose Akvinietis tvirtai gynė savo nuomonę, kad egzistuoja Dievo sukurto pasaulio amžinumo galimybė, pabrėždamas, kad prigimtinis protas to negali nei įrodyti, nei paneigti. Šios pozicijos jis nekeitė visą savo gyvenimą³⁰, o atsiliepdamas į puolimus prieš jį, parašė jo paskaitas klausantiems studentams skirtą filosofinį darbą *De aeternitate mundi contra murmurantes*, nukreiptą ir prieš Pekhamo traktatą, ir prieš karingai jo atžvilgiu nusiteikusius Paryžiaus universiteto teologus.

Traktate Tomas Akvinietis atsiribojo ir neanalizavo averoistų pozicijos dėl pa-

saulio amžinumo, teigdamas, jog „jei manoma, kad kas nors, išskyrus Dievą, galėjo visada egzistuoti kaip Jo nesukurta, tai yra klaida.“³¹ Jam rūpėjo parodyti, jog tikėjimui vienodai pavojingi tiek averoistų teiginiai, tiek ir pranciškonų argumentai, ginantys tezę, kad sukurtas pasaulis negali būti amžinas. Toks pranciškonų požiūris, pasak Akviniečio, neigia Dievo visagalybę: „Kas sako, jog Dievas negali padaryti to, ką kūriniuose galima mąstyti, aiškiai menkina Dievo visagalybę.“³²

Aptardamas sukurto pasaulio galimybės egzistuoti amžinai, Tomas Akvinietis pabrėžė, kad būtina atkreipti dėmesį, kuriuo aspektu tirama – teologiniu ar filosofiniu, ir griežtai prisilaikyti pasirinkto metodo principų. Tiriant teologiniu metodu, taikomi tikėjimo argumentai ir negalima remtis proto argumentais, ir atvirkščiai, tiriant filosofiniu – prigimtinio proto šviesoje teigiama, jog „visa, kas koku nors būdu egzistuoja, gali egzistuoti tik todėl, kad priešastingai priklausoma nuo esinio, kuriam būdinga aukščiau-sioji ir tikriausioji esatis.“³³

Susipažinęs su aristoteliška priešastingumo koncepcija, Akvinietis pakeitė žiūros kryptį: Aristoteliui pirmoje vietoje buvo padarinys, o Akviniečiui – priešastis. Dievas, suteikęs pasauliui buvimą, yra jo egzistencijos priešastis ir „Jis gali padaryti, kad tai, kas Jo priešastingai nulemta, egzistuotų visada.“³⁴ Pripažindamas Dievo amžinumą, kuriame metafiziškai negalimi jokie pokyčiai, Akvinietis teigė, kad nors Jo kūriniai ir gali būti visada, vis dėlto jie egzistuoja laike, kuris susijęs su kitimu³⁵. Pritardamas Aurelijui Augustinui, Akvinietis konstatavo, kad kūriniai „negali būti tokie pat amžini kaip Kūrėjas“³⁶, kuris yra visiškai

nekintamas. Taigi iš Apreiškimo žinome, kad pasaulis turi pradžia, o jo ontologinė struktūra, Akviniečio teigimu, leidžia protui įrodyti tiek amžiną, tiek baigtinį pasaulio egzistavimą.

1272 m. į diskusiją įsitraukė Sigeras Brabantietis su rankraščiu *Traktatas apie pasaulio amžinumą*³⁷. Pavadinimas panašus į jau žinomus traktatus, tačiau, pasak François-Xavier Putallazo ir Ruedi Imbacho, jo turinys daug platesnis: be fizinių, kosmologinių ir metafizinių pasaulio amžinumo argumentų, Sigeras „koncentruojasi ties problema, susieta su žmonių rūšies amžinumu arba pradžia ir argumentacija *pro et contra*, akcentuojant ryšį, kuris egzistuoja tarp rūšies ir individų, kurie ją konstituoja.“³⁸ Ši problema scholastikoje neatsiejama nuo Porfirijo Finikiečio (~232–~310), kuris visai teologų ir filosofų kartai iškėlė klausimą: ar universalija egzistuoja daiktuose, ar prote?

Sigeras, tapatindamas universaliją su žmonių rūšimi, argumentavo, kad ji egzistuoja tik realiose atskirybėse ir individualybėse, kurios ją konstituoja. Žmonių rūšis yra amžina, kadangi ji neturi kitos būties, tik tą, kurią gauna iš individų, ir kiekvienas individas yra Dievo kūrinys, todėl ji, teigia Sigeras, individuose egzistuoja amžinai. Žmonių rūšies amžinas egzistavimas Sigerui yra tvirtas argumentas, kad jei pasaulyje amžinai egzistuoja viena iš rūšių, tai ir pats pasaulis egzistuoja amžinai. Be to, pasaulio amžinumo tezė patvirtina ir kitą Sigero nuostatą dėl pirmojo žmogaus, t. y. jis nesutinka su vyskupo Tempjė smerkiamu teiginiu, jog pirmojo žmogaus niekada nebuvo³⁹.

Visi traktatai vienaip ar kitaip liečia antikinės filosofijos, patristikos, arabų komentatorių ir Apreiškimo tiesų sude-

rinamumo klausimą. Sauliaus Drazdausko nuomone, „pasaulio sukūrimo problema buvo vienas klausimų, kurių sprendimas jau nuo Augustino laikų turėjo *paradigminę* reikšmę.“⁴⁰ XIII a. dis-

kursas dėl pasaulio amžinumo atskleidžia paraleliai egzistuojančias kreacionizmo teorijoje teologines ir filosofines koncepcijas, kurios leido plėtoti neoplatoniško peripatetizmo noetiką.

BOECIJUS DAKIETIS APIE PASAULIO AMŽINUMĄ

Boecijaus Dakiečio traktatas *Apie pasaulio amžinumą*, tyrinėtojų nuomone, yra parašytas siekiant reabilituoti Menų fakulteto magistrus, kurie buvo apkaltinti krikščioniškojo mokymo iškraipymu. Traktato pagrindinė intencija buvo įrodyti, kad filosofija ir religija viena kitai neprieštarauja, o poleminius stilius, Apolonovo nuomone, liudija, „kokia arši vyko kova tarp Boecijaus kolegų iš Menų fakulteto ir jų oponentų iš Teologijos fakulteto.“⁴¹

Šalia pagrindinio traktato tikslo Boecijus užsibrėžė uždavinį paneigti teiginius, eksplikuojančius pasaulio amžinumą. Diskursą Boecijus pradėjo samprotavimu, kad kvaila ieškoti įrodymo tam, kas patvirtinta Biblijoje, ir netikėti tuo vien todėl, kad nėra įrodymo, būtų eretiška. Vis dėlto jis teigia, kad nebūtų filosofiška „tikėti be įrodymo tuo, kas savaime neaišku, nors tam įrodymas ir turėtų būti.“⁴² Jis pabrėžė, jog remdamasis protu sieks suderinti krikščioniško tikėjimo ir Aristotelio bei kitų filosofų idėjas apie pasaulio amžinumą, kad „taptų aišku, jog filosofija ir tikėjimas neprieštarauja vienas kitam pasaulio amžinumo klausimu“⁴³, ir parodyti, kad kai kurių eretikų argumentai, jog pasaulis amžinas, neturi galios⁴⁴.

Atrodytų, kad Boecijaus ir Tomo Akviniečio tikslai ir būdai spręsti šią problemą remiantis protu sutampa, vis

dėlto, teigia Drazdauskas, „Boecijus mums pateikia radikalaus racionalizmo ir ne mažiau ryžtingo fideizmo derinį. Tuo tarpu Tomas, pripažindamas loginę pasaulio amžinumo galimybę, atsisako maišyti tikėjimo tiesas su dalykais, kuriuos galima įrodyti. Jis siekia pagrįsti krikščioniškos doktrinos ir aristotelinėje filosofijoje esančios tiesos harmoningą ryšį.“⁴⁵ Filosofai, analizuodami Boecijaus ir Akviniečio nuostatas pasaulio amžinumo klausimu, ypač po to, kai Sajó paskelbė Boecijaus traktatą *Apie pasaulio amžinumą* su komentarais, pasidalijo į dvi stovyklas: vieni teigė, kad Boecijus praplečia tomistines idėjas⁴⁶, kiti – priešingai, tvirtino Boecijus abstrahavimąsi nuo krikščioniškos religijos ir žavėjimąsi intelekto galia *per se*⁴⁷.

Boecijus pripažino, kad filosofai, tirdami visatą, turi reikalą su trimis esinių rūšimis: fizine, matematine ir dieviškąja, todėl „filosofas geba spręsti bet kurį klausimą, svarstomą proto sprendiniais, nes bet kuris klausimas, svarstomas proto sprendiniais, priklauso kuriai nors esinio rūšiai, o filosofas tiria visą esinį: fizinį, matematinį ir dieviškąjį.“⁴⁸ Nustatęs proto svarbą pasaulio amžinumo tyrime ir konstatavęs, kad tokį tyrimą gali atlikti tik filosofas (turėdamas omeny ir save), o ne siaurų sričių žinovai, pavyzdžiui, fizikai, matematikai ir kt., kurie, Boecijaus nuomone, „negali spekuliatyviu bū-

du įrodinėti, kad pirmas judėjimas ir pasaulis yra nauji⁴⁹, todėl jis tvirtina, kad paneigs visus tokių žinovų argumentus, įrodinėjančius pasaulio amžinumą. Gerai susipažinęs su Aristotelio darbų lotyniškais vertimais ir Averojaus bei Avicenos komentarais, traktato pradžioje Boecijus paneigia pasaulio amžinumo tezę, pateikdamas vienuolika teiginių, kuriuose aptarė eretikų argumentus⁵⁰.

Problemos nagrinėjimą jis pradeda pirmojo pradmens samprata, kadangi tuo laikotarpiu buvo aktyviai diskutuojama, iš kur žmogus gauna žinojimą apie pirmuosius pradus. „Pirmasis pradmuo yra pasaulio substancijos priežastis, – samprotauja Boecijus, nes kitu atveju būtų daug pirmųjų pradmėnų, bet tai, kas turi savo būtį iš kito, laike yra paskesnis, o tai prieštarauja amžinumo sąvokai, nes amžina būtis laiku nematuojama.“⁵¹ Remdamasis šiuo samprotavimu, Boecijus daro išvadą, kad pasaulis nėra amžinas.

Antras teiginys, kad pasaulis neamžinas, siejamas su Dievo nelygstamumu. Jeigu pasaulis būtų amžinas, tai, pasak Boecijaus, jis susilygintų su Dievu, o tai neįmanoma.

Trečiasis teiginys skiriamas baigtinei jėgai, teigiant, kad ji negali sukurti begalinio buvimo, nes buvimas negali būti aukščiau už jį sukūrusią jėgą. Dangaus jėga, Boecijaus nuomone, yra baigtinė kaip ir kiekvieno kūno. Vadinasi, dangus nėra amžinas, o kadangi pasaulis nėra už jį aukštesnis, tai – daro išvadą Boecijus, – ir patvirtina pasaulio laikinumą.

Ketvirtajame teiginyje konstatuojama, kad Dievas savo prigimtimi viršesnis už pasaulį. Dieve prigimtis ir buvimas yra viena, todėl ir pagal buvimą Dievas viršesnis už pasaulį, o tai reiškia, kad pasaulis nėra amžinas.

Penktuoju teiginiu patvirtinama žmonems apreikšta tiesa, kad visi kūriniai sukurti iš nieko. Teigiama, jog sukurtieji ir pagimdytieji skiriasi tuo, kad kiekvienas pagimdytas kyla iš subjekto ir materijos, todėl gimdytojas neturi galios visai daikto substancijai. Tačiau, pasak Boecijaus, kūrinys nėra iš subjekto ir materijos, todėl kūrėjas turi galią visai substancijai. Vadinasi, daroma išvada, kad pasaulis sukurtas, nes prieš pasaulį nebuvo subjekto ir materijos, iš kurių jis turėtų atsirasti. Tokia išvada leidžia Boecijui patvirtinti apreikštos tiesos, kad pasaulis sukurtas iš nieko, teisingumą: „Toks jis yra esantis po to, kai buvo nesantis, ir todėl, kad tuo pačiu metu jis negalėjo būti esantis ir nesantis, pradžioje jis buvo nesantis, o po to – esantis. Tačiau, kas turi būtį po nebūties, yra naujas, todėl pasaulis yra naujas, o tai reiškia, kad neamžinas, nes *naujas* ir *amžinas* tame pačiame yra nesuderinama.“⁵²

Šeštasis teiginys siejamas su laiku, pasitelkiant postulata, kad kažkas gali būti didesnis už tą, kuriam gali atsitikti padidėjimas. Ekspliciuodamas šį postulatą visam laikui, kuris buvo prieš tai, ir jam pridėdamas dabartinį laiką, Boecijus logiškai mano, kad gali būti kažkas didesnio, negu prieš tai buvęs laikas, tačiau niekas negali būti didesnis už begalybę, ir daro išvadą, jog „visas laikas, kuris buvo prieš tai, nėra begalinis, taip pat ir judėjimas, ir pasaulis nėra begaliniai.“⁵³

Septintajame teiginyje aptariamas priežastinis ryšys. Pasak Boecijaus, „jeigu pasaulis būtų amžinas, gimdymas gyvūnų, augalų ir paprastų kūnų būtų amžinas, tai reikštų, jog galima įrodyti, kad individo kilmė yra iš begalybės gimdančių priežasčių, nes jeigu gimdymas būtų amžinas, tai tam žmogaus individui bū-

tų buvęs prieš tai esantis, o tam – dar prieš tai buvęs, ir taip iki begalybės, bet viena pasekmė negali kilti iš begalybės veikiančiųjų priešasčių, kadangi, jei nėra pirmojo veikiančiojo arba judinančiojo, nėra ir judėjimo, kaip parašyta *Metafizikos* II knygoje⁵⁴, ir tai savaime aišku.⁵⁵ Taigi daroma išvada, kad iš begalybės veikiančiųjų nėra vienas negali būti pirmasis, todėl toks pagimdytasis nėra amžinas, vadinasi, ir pasaulis nėra amžinas.

Aštuntuoju teiginiu pasaulio amžinumo negalimybė įrodinėjama remiantis Aristotelio traktatu *Fizika*. Boecijus, pasinaudojęs Aristotelio apibrėžimais, jog dydis, judėjimas ir laikas yra vienodai susiję tiek su baigtybe, tiek su begalybe⁵⁶ ir jog nėra begalinio dydžio⁵⁷, formuluoja išvadą, kad „judėjimas ir laikas nėra begaliniai, todėl ir pasaulis nėra begalinis, nes be jų neegzistuoja.“⁵⁸

Devintajame teiginyje kalbama apie protingąją sielą neigiant pasaulio amžinumą. Pasak Boecijaus, „jeigu pasaulis būtų amžinas, tai gimtų ir mirtų begalinis skaičius žmonių, bet po žmogaus mirties lieka jo kūne buvusi substancija, tai yra protingoji siela, o kadangi ji nepriklauso atsiradimui ir sunaikinimui, tai tuo pačiu metu aktualiai egzistuoja begalinis skaičius tokių substancijų, bet begalybei neįmanoma tuo pačiu metu aktualiai egzistuoti.“⁵⁹

Dešimtajame teiginyje grįžtama prie laiko, postuluoiant: „jeigu pasaulis būtų

amžinas, tai praėjęs judėjimas būtų amžinas ir amžinas būtų praėjęs laikas todėl, kad jei pasaulis būtų amžinas, tai prieš šį momentą esantis laikas būtų begalinis, bet įvykusiam būti begaliniam ir priimtam – neįmanoma.“⁶⁰

Paskutiniu vienuoliktu teiginiu neigdamas pasaulio amžinumą Boecijus remiasi teze *apie pasaulio pradžią*: „tai, kas turi virš savęs kitokią priešastį, turi ir pradžią. Pasaulis turi virš savęs kitokią priešastį, vadinasi, pasaulis turi pradžią. Nes jūra sukurta, kadangi sukurtas pasaulis, kaip pasakyta *Meteorologijos* II knygoje⁶¹. Vadinasi, pasaulis turi pradžią, bet tai, kas turi pradžią, nėra amžinas.“⁶²

Po šios analizės Boecijus detalai aptaria pasaulio amžinumo argumentų *pro* ir *contra*, kuriais remdamasis daro išvadą, jog tarp proto ir religijos nėra prieštaravimo. Ši Boecijaus išvada buvo įvairiai vertinama: vieni tvirtino, kad tai Averojaus dvigubos tiesos teorija, kiti – priešingai, kad tai agnosticizmas, treči diskutavo apie Boecijaus bandymą reliatyvizuoti tiesos sampratą.

Pateikti traktate teiginiai liudija, kad Boecijus norėjo atskirti filosofiją nuo teologijos, o tai ir reikštų, kad turėdamos skirtingus objektus, jos neprieštarauja viena kitai. Bet svarbiausias jo uždavinys buvo įrodant reliatyvią tiesos sampratą paneigti Paryžiaus vyskupo Tempjė kaltinimus, kad Laisvųjų menų fakulteto filosofai iškraipo krikščioniškas tiesas.

POST SCRIPTUM

Brandžiųjų viduramžių diskursas dėl principinių metafizinių ir pasaulėžiūrinių klausimų nulėmė vidinius scholastikos prieštaravimus. Paradigminę vietą

šiam diskurse užėmė kreacionizmo teorija, kuri buvo metodologinis pagrindas filosofinėms ir teologinėms koncepcijoms. Ginčai dėl pasaulio amžinumo

sampratos atskleidė neoplatoniško peripatetizmo noetikos įtaką kuriant naujas kreacionizmo teologines ir filosofines koncepcijas. Boecijaus Dakiečio traktatas

De Aeternitate Mundi atspindi racionalizmo ir fideizmo dermę aiškinant pasaulio buvimo priežastį, tiesos sampratą, Dievo valią, žmogaus proto galias.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Žr. Pierre Mandonnet OP. *Siger de Brabant et l'averroïsme latin au XIIIme siècle*. I. – Louvain: Institut Supérieur de Philosophie de l'université, 1911, I, p. 225–227.
- ² Žr. *Chartularium Universitatis Parisiensis*, vol I, Henricus Denifle O.P., Aemilo Chatelain, eds. – Paris, 1889, p. 543–558.
- ³ Žr. Dalia Marija Stančienė. *Albertas Didysis ir filosofijos cenzūra* // Logos, 2011, Nr. 67, p. 66.
- ⁴ Paris, Bibl. Nat. fonds lat. 15150, f. 80.
- ⁵ Žr. Ernest Renan. *Averroès et l'averroïsme*. – Paris: Ancienne maison Michel Lévy frères, 1882, p. 268–285.
- ⁶ Žr. Tomas Akvinietis. *Apie intelekto vienvovę prieš averoistus*. Iš lotynų k. vertė G. Vyšniauskas // Tomas Akvinietis. *Apie esinį ir esmę. Apie tiesą. Apie intelekto vienvovę prieš averoistus*. – Vilnius: Logos, 2000.
- ⁷ Žr. François-Xavier Putallaz, Ruedi Imbach. *Profession: philosophe Siger de Brabant*. – Paris: CERF, 1997, p. 90; Владимир Библихин. *Бозэций Дакийский* // Антология средневековой мысли. Теология и философия европейского средневековья. Т. 2. – Санкт-Петербург: РХГИ, 2002, с. 253.
- ⁸ François-Xavier Putallaz, Ruedi Imbach. *Profession: philosophe Siger de Brabant*, p. 90.
- ⁹ Žr. Tomas Akvinietis. *Apie intelekto vienvovę prieš averoistus*, p. 253.
- ¹⁰ Tomas Akvinietis. *Apie intelekto vienvovę prieš averoistus*, p. 251.
- ¹¹ Ten pat, p. 251–253.
- ¹² Alain de Libera. *Viduramžių mąstymas*. Iš prancūzų k. vertė B. Demkutė, S. Makselienė ir kt. – Vilnius: Logos, 2001, p. 14–15.
- ¹³ Žr. Алексей Апполонов. *Бозэций Дакийский и латинский аверроизм XIII столетия* // Бозэций Дакийский: Сочинения. Составление, перевод с латинского и комментарии А. Апполонова. – Москва: Едиториал УРСС, 2001, с. viii, сноска 6.
- ¹⁴ Žr. Dalia Marija Stančienė. *Albertas Didysis ir filosofijos cenzūra*, p. 73.
- ¹⁵ Žr. Pierre Mandonnet OP. *Siger de Brabant et l'averroïsme latin au XIIIme siècle*. I, p. 225.
- ¹⁶ Žr. ten pat.
- ¹⁷ Žr. Pierre Mandonnet OP. *Siger de Brabant et l'averroïsme latin au XIIIme siècle*. I, p. 231.
- ¹⁸ Žr. Erikke Wedel-Jarlsberg. *Une Page de l'Histoire des Frères-Prêcheurs : La Province de Dacia (Danemark, Suède et Norvège)*. – Rom-Tournai, 1899.
- ¹⁹ Žr. Алексей Апполонов. *Бозэций Дакийский и латинский аверроизм XIII столетия*, p. x.
- ²⁰ Žr. Pierre Mandonnet OP. *Siger de Brabant et l'averroïsme latin au XIIIme siècle*. I, p. 279.
- ²¹ Žr. *Chartularium Universitatis Parisiensis*, vol I, Henricus Denifle O.P., Aemilo Chatelain, eds. – Paris, 1889, p. 486–487.
- ²² Žr. Фредерик Коплстон. *История философии. Средние века*. Перевод с английского Ю. А. Алакина. – Москва: Центрполиграф, 2003, с. 223.
- ²³ *Chartularium Universitatis Parisiensis*, vol I, p. 487.
- ²⁴ Žr. François-Xavier Putallaz, Ruedi Imbach. *Profession: philosophe Siger de Brabant*, p. 77–78.
- ²⁵ Žr. Armand A. Maurer. *Medieval Philosophy*. – New York: Random House, 1965, p. 215.
- ²⁶ Žr. Pierre Mandonnet OP. *Siger de Brabant et l'averroïsme latin au XIIIme siècle*. I, p. 99.
- ²⁷ John Peckham, Vincent G. Potter. *Questiones Concerning the Eternity of the World*. – New York: Fordham University Press, 1993, p. 1.
- ²⁸ Žr. Pierre Mandonnet OP. *Siger de Brabant et l'averroïsme latin au XIIIme siècle*. I, p. 102.
- ²⁹ Tomas Akvinietis. *Apie pasaulio amžinumą*. Iš lotynų k. vertė R. Plečkaitis // Tomas Akvinietis. *Filosofijos traktatų rinktinė*. – Vilnius: Margi raštai, 2009, p. 41.
- ³⁰ Žr. François-Xavier Putallaz, Ruedi Imbach. *Profession: philosophe Siger de Brabant*, p. 80–81.
- ³¹ Tomas Akvinietis. *Apie pasaulio amžinumą*, p. 41.
- ³² Ten pat, p. 43.
- ³³ Ten pat, p. 41.

- ³⁴ Ten pat, p. 45.
- ³⁵ Žr. ten pat, p. 49.
- ³⁶ Ten pat.
- ³⁷ Žr. Sigeri de Brabantia. *De Aeternitate Mundi* // Pierre Mandonnet OP. *Siger de Brabant et l'averroïsme latin au XIIIme siècle*. II, textes inédits. – Louvain: Institute Supérieur de Philosophie de l'université, 1908, II, p. 129–142; Siger of Brabant. *The Eternity of the World* // http://individual.utoronto.ca/pking/translations/SIGER.Eternity_of_World.pdf.
- ³⁸ François-Xavier Putallaz, Ruedi Imbach. *Profession: philosophe Siger de Brabant*, p. 85.
- ³⁹ *Chartularium Universitatis Parisiensis*, vol I, p. 487.
- ⁴⁰ Saulius Drazdauskas. *Ginčas dėl pasaulio amžinumo* // *Naujasis Židinys-Aidai*, 1994, Nr. 11, p. 10.
- ⁴¹ Алексей Апполонов. *Бозэцый Дакуйцкый и латинский аверроизм XIII столетия*, p. xiii.
- ⁴² Žr. Boethius de Dacia. *De aeternitate mundi* // Boethius de Dacia. *Opera*. Collecta ab A. Appolonov. – Moscoviae: URSS, 2001, p. 170.
- ⁴³ Ten pat, p. 172.
- ⁴⁴ Ten pat.
- ⁴⁵ Saulius Drazdauskas. *Ginčas dėl pasaulio amžinumo*, p. 12.
- ⁴⁶ Žr. Fernand Van Steenberghen. *Nouvelles recherches sur Siger de Brabant et son école* // *Revue Philosophique de Louvain*. Troisième série, Tome 54, N°41, 1956, p. 145–146.
- ⁴⁷ Žr. Etienne Gilson. *History of Christian Philosophy in the Middle Ages*. – London: Sheed and Ward, 1989, p. 401.
- ⁴⁸ Boethius de Dacia. *De aeternitate mundi*, p. 194.
- ⁴⁹ Ten pat.
- ⁵⁰ Žr. Boethius de Dacia. *De aeternitate mundi*, p. 172–77.
- ⁵¹ Ten pat, p. 172.
- ⁵² Ten pat, p. 174.
- ⁵³ Ten pat, p. 174.
- ⁵⁴ Žr. Aristotle. *Metaphysics*, II, 2 (994a 18-20) // <http://classics.mit.edu/Aristotle/metaphysics.2.ii.html>.
- ⁵⁵ Boethius de Dacia. *De aeternitate mundi*, p. 174.
- ⁵⁶ Aristotle. *Physics*, VI, 2 (233a 16-12); cp. VI, I (231b 18-19) // <http://classics.mit.edu/Aristotle/physics.6.vi.html>.
- ⁵⁷ Aristotle. *Physics*, III, 5 (204a 8sq) // <http://classics.mit.edu/Aristotle/physics.5.v.html>.
- ⁵⁸ Boethius de Dacia. *De aeternitate mundi*, p. 176.
- ⁵⁹ Ten pat.
- ⁶⁰ Ten pat.
- ⁶¹ Aristotle. *Meteorology* II, 3 (356b 4-5) // <http://classics.mit.edu/Aristotle/meteorology.2.ii.html>.
- ⁶² Boethius de Dacia. *De aeternitate mundi*, p. 176.